

Ігор Черінько

УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається процес становлення українсько-британських взаємин в період становлення сучасної української державності.

Igor Cherin'ko. Ukrainian-British relations: History and the present. The article considers the process of formation of Ukrainian-British relations in the period of formation of the present Ukrainian State system.

Вступ. Проблематика українсько-британських відносин видається сьогодні до великої міри актуальною. В контексті євроатлантичних аспірацій нашої держави є доволі важливим вивчення діалогу України з ядерною державою, що є постійним членом Ради Безпеки ООН, має потужну економіку й досконалу дипломатичну службу.

Постановка проблеми. Серед вітчизняних науковців проблематику українсько-британської співпраці ґрунтовно вивчали В.Крушинський, Н.Яковенко, А.Грубінко, О.Гончаров, М.Білоусов, В.Майко, П.Сардачук, О.Сагайдак, П.Ігнат'єв — видатні науковці й практики дипломатичної роботи. Натомість беззаперечним є той факт, що ця царина вимагає подальшої наукової розробки.

Вклад основного матеріалу. Про Україну як соціально-політичну реальність Великобританія добре знала ще з часів визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, що його у британській пресі називали «козацьким генералом».

Під час візиту до Києва 4 вересня 1995 року Державний секретар Її Величності у закордонних справах та у справах Співдружності Малкольм Рифкінд наголошував, що зв'язки України з Європою простягаються далеко в минуле¹. Важливе місце посідала Великобританія у зовнішньополітичних поглядах українських урядів доби визвольних змагань 1917–1921 років.

Але повною мірою налагодження двосторонніх відносин між двома державами стало можливим лише зі здобуттям Україною її державної незалежності².

Після спроби державного перевороту в СРСР та прийняття Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року Великобританія ставилася до України, як і до інших колишніх радянських республік, дещо з недовірою, не вбачаючи в них реальної політичної ваги та однозначно роблячи акцент на центральному радянському уряді.

Проте після Біловезької зустрічі та остаточного зникнення СРСР з політичної карти світу, доленосного для України референдуму, під час якого український народ понад 90% голосів підтвердив Акт проголошення державної незалежності, позиція Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії щодо України кардинально змінилася. 30 грудня 1991 року Великобританія визнала Україну незалежною державою, а 10 січня 1992 року встановила з нашою Батьківщиною дипломатичні відносини, Генеральне консульство Великої Британії (відкрите у Києві у листопаді 1991 року) стало посольством³.

В.Крушинський зазначає, що здобувши незалежність, Україна взяла курс на «повернення в Європу» і саме європейське питання відразу посіло ключове місце в українсько-британських відносинах, ставши предметом постійних взаємних консультацій. Як відомо, Великобританія є прихильником розширення Європей-

ського Союзу, оскільки залучення нових членів до ЄС призводить до децентралізації цієї організації, що є вкрай вигідним для Великобританії, яка завжди виступала проти федералістських тенденцій в Європейському Союзі. Заяви з британського боку про те, що Сполучене Королівство високо цінує прагнення України приєднатися до Європейського союзу, можна почути доволі часто⁴.

Проте початковий етап українсько-британських відносин характеризувався певною мірою стриманістю британської сторони у розгортанні двостороннього співробітництва і взаємодії⁵.

Об'єктивним залишався факт другорядності британсько-українських відносин для Великої Британії, перший період яких не вирізнявся глибиною співробітництва і загалом відповідав загальній для західноєвропейських країн тенденції обережного ставлення до нових незалежних держав⁶.

Від самого початку становлення дипломатичних відносин перед українською дипломатією у Лондоні постало чимало проблем. Українським дипломатам було складно налагоджувати стосунки з британськими бізнесколами, оскільки їм бракувало досвіду спілкування з англійським середовищем. Українська діаспора у Британії була вельми розрізненою і ніяким чином не представлена у політичних колах держави. До того ж Велика Британія, зі свого боку, не прагнула особливо до поглиблення контактів з Україною, розглядаючи її (так же само, як і інші пострадянські держави) сферою впливу Російської Федерації⁷.

Ще однією з причин поверховості двосторонніх відносин були економічні. Відсутність стабільної в Україні валюти на початку 90-х років, високі рівні інфляції робили нашу державу зоною ризику в очах Британії, саме тому британсько-українські відносини не набували бурхливого розвитку⁸.

Від самого становлення двосторонніх відносин наріжним каменем в українсько-британському спілкуванні постала проблема ядерної зброї. Велика Британія як одна з держав — постійних членів Ради Безпеки ООН та член ядерного клубу вкрай гостро сприймала успадкування Україною від СРСР третього за потужністю ядерного арсеналу у світі, який значно перевищував арсенал самої Британії.

Отже, як зазначає один з найвідоміших в Україні фахівців-британістів, Вадим Крушинський, «на перетині цих багато в чому розбіжних векторів почала формуватися структура міждержавних відносин Великобританії та України, основою якої визначилися

саме європейські питання в широкому контексті регіональної безпеки, розбудови в регіоні інтеграційних інституцій та зміцнення європейської стабільності»⁹. Проте через відсутність української інфраструктури у Великобританії й досвіду спілкування з британськими колами, українським дипломатам в Лондоні довелося починати якщо не на голому місці, то десь безпосередньо поруч з ним. Після набуття Україною без'ядерного статусу відносини між двома державами суттєво потеплішали.

А після доволі продуктивного візиту тодішнього міністра закордонних справ України Анатолія Зленка до Великобританії влітку 1992 року були не тільки започатковані програми стажування українських офіцерів в Британії, а й почало функціонувати українське посольство в Лондоні (окрім посольства Україна має на сьогодні Генеральне консульство у Единбурзі, відкрите у 2002 році). До того ж британська сторона передала Президентові України Леоніду Кравчуку відвідати Об'єднане Королівство з офіційним візитом.

У лютому 1993 року Президент України Леонід Кравчук разом з чисельною представницькою делегацією відвідав Великобританію, підписавши основоположні договори українсько-британської співпраці.

У грудні 1995 року Президент України Леонід Кучма відвідав Великобританію, результатом його візиту було підписання українсько-британської декларації, британська сторона підкреслила, що підтримує прагнення України наблизитися до ЄС, і, можливо, приєднатися до нього.

Як авторитетний член Європейського Союзу та впливовий гравець на європейському просторі, Великобританія може прямо чи опосередковано впливати на просування тих чи інших рішень стосовно України.

У разі вступу України до ЄС Великобританія отримає вагомі переваги, оскільки кількість споживачів спільного ринку зросте майже на 50 мільйонів, посиляться антифедералістичні тенденції, вкрай вигідні для Сполученого Королівства. Проте набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі створюватиме для Великої Британії і негаразди, перш за все політичного характеру. Так, відповідно до кількості населення Україна отримує у інституціях Європейського Союзу — Європейській Комісії та Європарламенті кількість голосів, приблизно тотожну британській, що зробить важко прогнозованою і контрольованою парламентську ситуацію. Так, якщо сама Великобританія, чие на-

селення хоч і перевищує українське, але не набагато, має 72 місця у Європейському парламенті¹⁰, Україна може розраховувати на значну присутність тут.

Центральне місце у співпраці України з Британією належить торгівлі. Великобританія завжди була одним з провідних торговельних партнерів України в Європейському Союзі. Основними статтями українського експорту до Британії є тканини та текстильні вироби, метали та металевий брухт, хімікати. Імпортує Україна у Сполученого Королівства промислове обладнання, ефірні масла, косметику, ліки¹¹.

Загалом економічне співробітництво України з Британією є взаємовигідним і є всі підстави для того, щоб вірити у його успішний розвиток.

Військова сфера також посідає чільне місце у двосторонніх відносинах. Плідним є і співробітництво в науково-технічній сфері. Так, саме завдяки Великій Британії Україна стала володаркою своєї Антарктичної станції Академік Вернадський у 1993 р. Вона була однією з британських антарктичних станцій та називалася Майкл Фарадей до передачі її Україні.

Не завадило б Україні переймати британський досвід щодо закриття збиткових вугільних шахт та перекваліфікації їх працівників задля подальшого їх працевлаштування на достойні робочі місця. Цей аспект є вельми актуальним для України в контексті сьогодення, коли на Сході нашої держави є велика кількість нерентабельних шахт з великим рівнем ризику для життя шахтарів.

Важливим аспектом українсько-британських відносин є сфера інвестування. Натомість обсяги британських інвестицій не можна вважати достатніми. Як зазначив колишній Надзвичайний і Повноважний посол Сполученого Королівства в Україні Роланд Сміт, основні причини незначної кількості інвестицій в Україну полягають у податковій системі, корупції, неврегульованій законодавчій базі. Іноземні інвестори хочуть бути впевненими, що, вклавши гроші у будь-яке виробництво, вони одержать прибутки¹².

Та попри все Великобританія твердо прописалася у десятці найбільших інвесторів в Українську економіку. На момент 2007 р. вона посідала в цьому списку четверте місце, після Німеччини, Австрії та Кіпру, вкладаючи в Україну 1,56 млрд дол. Найбільша частка з них — 0,48 млрд припадає на оптову торгівлю й посередництво у оптовій торгівлі, операції з нерухомістю, оренду, надання послуг підприємцям, 0,17 млрд припадає на машинобудівну галузь¹³.

Важливим вектором двостороннього співробітництва є нафтогазова сфера. Завдяки вдалій політиці розвідання нових родовищ Сполучене Королівство у 80-х роках вийшло на рівень видобування 120 мільйонів тонн нафти та 40 мільярдів кубометрів газу, таким чином перетворившись у цього відношенні з імпортера на експортера.

Надзвичайно перспективним є й співробітництво агропромислових комплексів двох країн, реалізація проектів у космічній та авіаційній індустрії, машинобудуванні, конверсійній промисловості, суднобудуванні, будівництві, секторі високих технологій тощо¹⁴.

2001–2002 роки позначилися дещо погіршенням українсько-британських відносин. З боку британського уряду неодноразово лунала критика стосовно повільності і невдалості українських реформ, посилення в Україні недемократичних тенденцій, зокрема наступу на свободу слова.

Після того, як без відповідної на те резолюції Ради Безпеки ООН були розпочаті бойові дії в Іраку, Україна неодноразово наголошувала, що засуджує такий спосіб розв'язання конфліктів. У відповідь на це Сполучене Королівство висунуло Україні звинувачення у порушенні норм міжнародного права у галузі торгівлі зброєю, визнавши факт продажу Україною систем пасивного стеження «Кольчуга» в Ірак. Проте після того, як Україна надіслала до Іраку свій миротворчий контингент, окрім того, в окупованій державі не було знайдено «Кольчуг», відносини України з Великобританією значною мірою пом'якшилися і на сьогодні Британія навіть пропонує Україні своє посередництво у налагодженні більш тісного співробітництва зі Сполученими Штатами Америки.

Але всередині квітня 2002 року Велика Британія та Швеція виступили з ініціативою про встановлення відносин нового типу з країнами, які після розширення Європейського Союзу стануть його сусідами — Білорусь, Молдова та Україна. Був використаний тоді спеціальний термін, який ще мав бути визначений Єврокомісією — «спеціальний статус сусіда Європейського Союзу».

«Помаранчева революція» однозначно дала зрозуміти Західному світові європейські спрямування нашої держави, питання стоїть лише так, чи готовий Західний світ відповісти нам адекватно, коли ми остаточно розвернулися обличчям до нього. У світлі цих подій британський напрям набув ще більшої актуальності, що підтверджується наданням йому належної уваги з-поміж українського політикуму.

У середині жовтня 2005 року Президент України Віктор Ющенко відвідав Великобританію з робочим візитом. Запланований як дводенний, цей візит, фактично, тривав лише один день, але видався доволі продуктивним. 17 жовтня Віктору Ющенко було вручено нагороду британської організації «Чаттем-Хауз», що раніше іменувалася Королівським інститутом міжнародних відносин. Нагороду Президентові України вручила особисто Її Величність Єлизавета II, що примножує значення цієї події в очах британської та світової спільноти в цілому. На честь нагородження українського Президента британською елітою було влаштовано розкішний бенкет. Слід зауважити, що ця нагорода була заснована незадовго до описуваних подій і наш Президент став першим її щасливим власником. Віктор Ющенко наголосив, що «сміливість і достоїнство всієї української нації заслуговують такої нагороди». Він також нагадав присутнім, що географічно Україна є серцем Європи, а Європа не може жити без серця¹⁵.

Оцінки сучасного стану українсько-британської співпраці є на сьогодні доволі неоднозначними. Так, побутує думка, що з трьох європейських китів — Великобританії, Франції та Німеччини, Україна у своїх євроатлантичних прагненнях може спиратися тільки на першого. І, як зазначають дипломати й експерти, якби Париж і Берлін (чи принаймні хоча б один з них) наблизився у своїй позиції стосовно Києва до точки зору Лондона, а атмосфера і рівень відносин між нашими країнами стали б такими ж, як і в українсько-британських, то золотий ключик від європейських і натівських дверей був би у нас майже в кишені¹⁶.

Як видно, британський напрям зовнішньої політики України є вельми перспективним і спроможним принести нашої державі чималі вигоди за умов чіткого визначення пріоритетів та послідовної реалізації виробленої стратегії у визначеному фарватері. Повноцінна та плідна співпраця зі Сполученим Королівством буде неможливою без рішучих кроків з української сторони. На сьогодні Україна не використовує на сто відсотків увесь той потенціал, який є закладеним у двосторонніх відносинах з Великою Британією. Результативність українсько-британської співпраці зростатиме такою мірою, якою Україна наблизатиметься до загальноприйнятих європейських норм та стандартів.

Висновки. Як видно, у відносинах України з Великою Британією присутні чинники, які стимулюють як розгортання двосторонньої співпраці, так і гальмуючі фактори їхнього розвитку. З одного боку,

Британія з її антифедералістськими спрямуваннями є «п'ятою колоною» України в ЄС, з іншого боку, Сполученому Королівству не є вигідним бачити в залі засідань Європарламенту та Ради Міністрів рівноцінну собі кількість депутатів і голосів, представлених від України; Велика Британія є в першій трійці держав членів ЄС за обсягом товарообігу з Україною та кількістю капіталовкладень, водночас Україна залишається «зоною ризику» для Туманного Альбіону.

З одного боку, західні можновладці відмічають поступ у відносинах України з Заходом після «помаранчевої революції», а з іншого, Надзвичайний і Повноважний Посол Сполученого Королівства в Україні Роберт Брінклі в інтерв'ю газеті «Комсомольська правда» заявив, що і до «помаранчевої революції» Великобританія та Україна мали дуже добрі та дружні відносини¹⁷. Хоча Великобританія і вітає європейський вибір України, проте говорити з нами про членство, на їх думку, ще зарано.

Протягом 90-х років українсько-британські відносини пройшли еволюцію. Якщо на початкових етапах центральним пунктом двостороннього діалогу були політичні питання, то на сьогодні в контексті виваженої прагматичної зовнішньої політики України у двосторонніх відносинах домінує економічна складова. Економічне забарвлення мають майже всі ініціативи української сторони в двосторонній співпраці з Великобританією. Однак позиція Великої Британії, що однозначно спрямована на підтримку подальшого розширення ЄС, нашою хується на противагу франко-німецького альянсу у ЄС, що доволі скептично сприймають британські ініціативи з цього приводу, вважаючи, що Євросоюз уже вичерпав свої можливості щодо розширення. Однак і сама Україна на сьогодні не готова приєднатися до ЄС через невідповідність її критеріям членства. Майбутнє нашої держави залежить від нас самих, і наскільки Україна наблизитиметься до Європейської Спільноти, настільки вона може очікувати перемену тону європейського інтеграційного діалогу з нею.

¹ Великобританія неухильно підтримуватиме Вас: Виступ Малкольма Рифкінда, Державного секретаря у закордонних справах Великобританії та у справах співдружності в Українському інституті міжнародних відносин // Політика і час. — 1995. — № 10. — С. 10.

² Черінько І. Українсько-британські відносини: сучасний стан, проблеми, перспективи // Студентська координата. — К.: Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2005. — С. 4–5.

³ Україна на міжнародній арені: Зб. документів і матеріалів (1991–1995 рр.). — К.: Юрінком Інтер, 1998. — Кн. 2. — С. 463.

⁴ *Крушинський В.Ю.* Британсько-українські відносини з питань євроінтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. — Випуск 57. — Частина I. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2005. — С. 103–111.

⁵ *Яковенко Н.Л.* Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство: Монографія. — К.: Наук. світ, 2003. — С. 163–164.

⁶ *Крушинський В.Ю.* Британсько-українські відносини з питань євроінтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. — Випуск 57. — Частина I. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2005. — С. 103–111.

⁷ *Яковенко Н.Л.* Вказана праця. — С. 168–172.

⁸ Там само.

⁹ *Крушинський В.Ю.* Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. — С. 163–164.

¹⁰ *Посельський В.* Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 76.

¹¹ *Майко В.А.* Без істотних проривів. Українсько-британські торговельно-економічні відносини за сучасних умов // Політика і час. — 1998. — № 11–12. — С. 14–24.

¹² Великобританія вітає європейський вибір України // Економічний часопис. — 2000. — №6. — С. 4–5.

¹³ Десять крупнейших стран-инвесторов в украинскую экономику // Корреспондент. — 2007. — № 8. — С. 30.

¹⁴ *Майко В.* Вказана праця.

¹⁵ Виктору Андреевичу подарили стеклянный кирпич // Комсомольская правда. — 2005. — 19 октября.

¹⁶ *Гетьманчук А., Кравченко В., Лазарева А., Сагайдачний І., Силіна Т., Сушко О.* Скажи мені, хто твій друг... // Дзеркало тижня. — 2005. — № 51. — С. 5.

¹⁷ *Роберт Бринкли:* Оранжевая революция изменила ход истории. Интервью с чрезвычайным и полномочным послом Великобритании в Украине // Комсомольская правда. — 2005. — 19 июля.